

Dr ALEKSANDAR RAIČ, Novi Sad

MARKSOV ISTORIJSKO-DIJALEKTIČKI METOD RAZVIJANJA POLITIČKE EKONOMIJE

Marksova je politička ekonomija izlaganje materijalističkog shvatanja istorije na primeru nauke o modernom buržoaskom društvu. Marksova ekonomija nije delimično teorijsko prikazivanje nekog posebnog ekonomskog problema, nego je celovita teorijska analiza, sistematsko obuhvatanje čitavog kompleksa ekonomske nauke. U pozitivnom naučnom smislu takvo obuhvatanje celokupnosti buržoaskog društva zahteva *povezano* izlaganje zakonâ buržoaske proizvodnje i buržoaske (robne) razmene. To je istovremeno i kritika celokupne ekonomske literature. (U tom smislu govorimo da je Marksov »Kapital« kritika političke ekonomije).

Marksovo izlaganje ekonomije prvo je i dosada neprevaziđeno — najčešće i nedosegnuto — razvijanje ekonomske nauke u njenoj sopstvenoj, unutrašnjoj dijalektičkoj vezi. Kakvo je značenje tog izraza? Odgovor na to pitanje treba da pruži objašnjenje Marksova istorijsko-dijalektičkog naučnog metoda.

Pod terminom metod podrazumevamo način mišljenja, način logičnog razvijanja pojmova, kojim se subjektivno, u mislima, odražava ili reprodukuje razvoj svetske istorije kao objektivne, unutrašnje zakonitosti proizvodnje (nastajanja) društvenog bića.

Svoj metod Marks je izgradio na kritici Hegelove idealističke, spekulativne dijalektike, na njenoj materijalističkoj interpretaciji. On je »obrnuo« Hegelovu dijalektiku na taj način što je za početak razvijanja ideja uzeo ne Hegelov spekulativni, prazni bitak, čistu ideju koja istovremeno postoji i ne postoji van vremena i prostora, nego objektivno materijalno društveno biće u njegovom praekonomskom jedinstvu, u identitetu subjekta-objekta, tj. zajednicu proizvođačkih individua koje neposredno troše produkte svoje razmene sa prirodom.

Umesto neplodnog, spekulativno-dijalektičkog načina mišljenja, koji nije u stanju da naučno savlada pozitivan, činjenični ma-

terijal, Marksov metod je istorijsko-dijalektički, na činjenicama zasnovan i uvek prožet istorijskim ilustracijama, sposoban za materijalističko objašnjenje istorije. Taj metod Marks je razradio razvijajući svoju ekonomiju i kritikujući buržoasku ekonomsku teoriju.

Glavne crte Marksova istorijsko-dijalektičkog metoda obrazložio je Engels u svojoj recenziji Marksova »Priloga kritici političke ekonomije« (1859), a i sam Marks je skicirao bitne odlike svog metoda, primenjenog u kritici političke ekonomije, u uvodu u pomenuti svoj spis.

Pošto, kada je reč o istorijsko-dijalektičkom metodu razvijanja ekonomske nauke, nemamo posla sa pokušajem da se na jednu nauku primeni nekakav »apsolutni« metod — kako je to pokušao Prudon u svojoj »Filozofiji bede« sa Hegelovim spekulativnim metodom, što je Marks kritikovao u svojoj »Bedi filozofije« — to se pred istraživača-marksistu postavlja uvek zadatak konkretne, operativne primene Marksova metoda na datu nauku, u našem slučaju, na nauku o buržoaskoj ekonomiji. Međutim, moguća su dva operativna oblika tog metoda: istorijski ili literarno-kritički metod, odnosno, pravi naučni, logičko-dijalektički metod razvijanja sadržine ekonomske nauke (ekonomskih kategorija i zakona).

Zašto, kako Marks piše, ovaj drugi operativni metod predstavlja pravi, naučno ispravan metod razvijanja misli koja teži da reprodukuje konkretnu celokupnost društvenog bića? Kakva je, pak, naučna uloga onog prvog operativnog metoda?

U literaturi se daju oprečni odgovori na ova pitanja. Jedni tvrde da je reč o dva sasvim različita i, čak, suprotna metoda, od kojih bi istorijski metod trebalo da bude metod istraživanja, dok bi logički metod trebalo da bude metod izlaganja ili naučnog predstavljanja predmeta date nauke. Drugi negiraju samo postojanje dva metoda, tvrdeći da u Marksa postoji jedan, jedinstveni metod. Oba ova gledišta ne uzimaju u obzir Engelsovo tumačenje dve mogućnosti operativne primene istog, istorijsko-dijalektičkog metoda, a ispuštaju iz vida i Marksove »laboratorijske« tekstove u kojima se obe primene ovog metoda nalaze na delu. (Na primer, »Grundrisse«.)

Istorijski metod nužan je u početnoj etapi razvoja društvenih nauka. Svuda gde se čovek suočava sa nepoznatom, samo iskustveno percipiranom stvarnošću, u njegovoj misli se ta stvarnost odražava kao haotična predstava celine, u kojoj se naziru pojedine karakteristike i izolovani odnosi različitih delova obuhvaćenih tom celinom. Takva predstava je gnoseološka (saznajna) pretpostavka svake nauke u nastajanju ali je istovremeno i realan, iako haotičan, nepovezan izraz stvarne istorijske pretpostavke razvitka, tj. objektivnog društvenog bića u nastajanju.

Istorijski metod polazi od takve apstraktne, haotične predstave o celokupnosti društvenog bića, prodirući kasnije u suštinu tog bića u dva pravca.

Jedan je pravac kojim se kreće istorija kao posebna pozitivna nauka koja »inventariše« istorijske činjenice, nastojeći da obuhvati celinu društvenog bića u njegovom kretanju. Istorijska nauka teži preciznom opisu istorijskih (povesnih) činjenica u njegovom stvarnom vremenskom redosledu i uporednom događanju. I bez teorijske, celovite koncepcije o zakonitostima svetske istorije, zahvaljujući tome što u istoriji razvitak ide, uzevši u celini, objektivno od najprostijih odnosa ka složenijim¹, istorija kao posebna nauka, i to empirijska nauka par excellence, uspeva da misleno rekonstruiše društveno biće u njegovoj konkretnosti, tj. kao predstavu bogate celokupnosti mnogih odredaba i odnosa². Ovom metodu Engels je stavio samo operativne zamerke — nužnost mnoštva ekskursa, prerade ogromne empirijske građe neznatne vrednosti da bi se otkrile pravilnosti razvitka, paralelno pisanje empirijsko-pozitivne i teorijske istorije datog društva — ali naučna vrednost samog oblika primene Marksova metoda nije doveo u pitanje.

(Istorija kao empirijska, posebna nauka uspeva da rekonstruiše misaonu konkretnost društvenog bića samo u obliku manje ili više kompletnog »mozaika« a ne završene, kompaktne slike svih činjenica. To je razlog što istorija napreduje »pipajući« po šumi povesnih činjenica sve dok teorijske društvene nauke ne izgrade naučni metod sensu stricto, koji je u stanju da usmerava istoričare na bitne razvojne procese i odnose u istoriji. Tako je Marksovo materijalističko shvatanje istorije odigralo ulogu Mendeljejevljeve tablice elemenata u hemiji, stvorivši opšti teorijski okvir za otkrivanje nedostajućih beočuga u istorijskim istraživanjima.)

Drugi pravac istorijskog metoda ostvaruje se u sferi teorijskih nauka, neposredno orijentisanih na otkrivanje unutrašnjih veza ili zakona kao regulatora odnosa između činjenica koje istoričari opisuju i klasifikaciju (periodizuju). I na ovom teorijskom terenu istorijski metod ima svoju nesumnjivu, naučnu, gnoseološku ulogu, iako se tim putem ne dospeva do mislene rekonstrukcije konkretne celokupnosti (totaliteta) društvenog bića, nego tek do najjednostavnijih odredbi ili pojmova u kojima mišljenje fiksira ono što je zajedničko (opšte) različitim istorijskim oblicima društvenog bića. To je put kojim su prošle sve društvene nauke, pa i politička ekonomija.

U literarnim tvorevinama društvenih nauka iz ove prve faze njihovog razvitka, postepeno se akumulira apstraktni materijal, čijom literarno-kritičkom preradom, primenom istorijsko-dijalektičkog metoda, može da se rekonstruiše složena, konkretna celina društvenog bića. Taj obiman misleni, dijalektički proces, obavio je Marks kritikujući klasičnu buržoasku političku ekonomiju. On je istovremeno sa »čišćenjem« pojmova, sa analiziranjem njihovog apstrakt-

¹ F. Engels, recenzija Marksova »Priloga kritici političke ekonomije«, *Op. cit.*, str. 253.

² K. Marks, »Prilog kritici političke ekonomije«, Beograd 1969, str. 228.

nog sadržaja i preciziranjem koji od tih pojmova predstavljaju najjednostavnije apstraktne odredbe društvenih odnosa a koji prave ekonomske kategorije, postepeno izvodio i drugi tok dijalektičkog sjedinjavanja mnoštva jednostavnih i apstraktnih pojmova i odnosa u konkretno, bogato jedinstvo svih pojmova i odnosa koje i u objektivnom istorijskom procesu čine živu celokupnost kretanja. Taj drugi logički tok misli Marks je okarakterisao kao pravi naučni teorijski metod razvijanja političke ekonomije.

Operativna primena metoda na političku ekonomiju kao društvenu, istorijsku nauku, pretpostavljala je da je ta nauka već dospela do takvog stepena razvitka na kojem je njen predmet (1) već obuhvaćen masovnim, empirijski precizno obrađenim istorijskim materijalom, i (2) da je teorijski raščlanjen do najelementarnijih odredbi (pojmova) i odnosa. Taj posao je uglavnom obavila pre Marksa klasična engleska politička ekonomija tokom svog dvovekovnog razvitka. (Bez ove pretpostavke, primena naučnog metoda samo na nagoveštaje jedne društvene nauke, koja još nije izašla iz svog prvog razvojnog perioda, nije moguća. Prudonov neuspeh prilikom pokušaja da na političku ekonomiju — koju prethodno nije doveo u oblik koji zadovoljava dva malopre pretpostavljena uslova — direktno primeni Hegelov dijalektički metod, naveo je Marksa da se sam prihvati kritike klasične buržoaske ekonomije, kako bi na tu nauku mogao primeniti svoj istorijsko-dijalektički, naučni metod.)

U svojim literarno-kritičkim istraživanjima političke ekonomije, Marks se koristio istorijskim operativnim metodom. On je ispitao ogroman literarni materijal te nauke — naročito u londonskom periodu svog naučnog stvaralaštva — prateći genezu političko-ekonomske literature. Pri tome on je težio: 1) da utvrdi prvo formulisanje određenog elementarnog pojma ili ekonomskog zakona, kako bi, pri tome, izveo zaključak o istorijskim, društveno-klasnim uslovima koji su tu prvu, naučno nepristrasnu formulaciju omogućili i (2) da prati polemiku među političkim ekonomistima (kasnije i socijalistima) u kojoj su se odražavali kako unutrašnja dijalektika naučnog saznanja, tj. samo razvijanje pojmova i odnosa, tako i ideološki sukob različitih društvenih klasa, klasnih frakcija i socijalnih slojeva u buržoaskom društvu koje se razvijalo. Rezultat ove Marksove literarno-kritičke analize jeste njegov sistem buržoaske ekonomije. Taj sistem on je mogao da naučno izloži u svom »Kapitalu«, tek na osnovu prerade i dovođenja do kraja logičkog toka klasične građanske političke ekonomije kao nauke, tj. dovršavajući prvu razvojnu fazu te nauke.

Rezimirajmo. Marks je u svojim političko *ekonomskim istraživanjima* koristio *oba* operativna oblika svog istorijsko-dijalektičkog metoda ali je u *izlaganju*, u naučnom prikazivanju sistema buržoaske ekonomije u njegovoj unutrašnjoj dijalektičkoj vezi, primenio logički operativni oblik svog metoda kao naučno jedino plodonosan.

Druga faza u razvoju društvenih nauka, u čemu i političke ekonomije, odlikuje se stvaranjem teorijskih sistema, tj. pokušajima da se misleno reprodukuje konkretnost društvenog bića na osnovu dovođenja u logičku unutrašnju (dijalektičku) vezu pojmova kojima je ta konkretnost izložena (analizirana). Glavni naučni problem u izvođenju takve sinteze celokupnosti društvenih odnosa jeste metod klasifikacije, dovođenja u međusobni logički redosled kategorija date nauke. Posebno je težak problem prelaska, logičkog skoka sa kategorija koje izražavaju jednostavniji, istorijski primitivniji odnos (ili kvalitet društvenog bića) na kategorije koje izražavaju složeniji, kvalitativno nov društveni odnos. Taj problem moguće je rešiti samo dijalektičkim načinom mišljenja (razvijanja pojmova) ali pod uslovom da se taj metod primenjuje uz neposredni oslonac na realni istorijski materijal, koji je u prethodnoj razvojnoj fazi date nauke već savladan i kritički filtriran. U tome je bitna odlika Marksovog metoda, koja ga čini istorijsko-dijalektičkim. U svojoj logičkoj operativnoj formi taj metod je, kako piše Engels, u stvari »istorijski način tretiranja (nauke — A. R.), samo oslobođen istorijske forme i svih slučajnosti koje smetaju«³.

Oslobađanje predmeta koji društvena nauka, u našem slučaju politička ekonomija, tretira, tj. prikazuje u logički povezanom, teorijskom, sistematskom obliku, od nebitnih i slučajnih pojava osobnosti predstavlja misleni, teorijski postupak *apstrahovanja*, kojim teorijske nauke uopšte mogu da pojedine odredbe i odnose (momente kretanja) društvenog bića izoluju radi ispitivanja u »čistom« obliku. Taj postupak je suština razvoja nauke u njenoj prvoj etapi, ali je on nužan i prilikom svakog ponovljenog sistemskog razvijanja jedne nauke. Da bi se uopšte dovela u dijalektički odnos, tj. da bi misao mogla da reflektuje, odražava pojmove i na taj način reprodukuje realni istorijski proces kretanja kojim je društveno biće proizvedeno (nastalo), apstraktne odredbe ili pojmovi se moraju međusobno, u mislima, razdvajati, odbijati i povezivati ili, drugim rečima, definisati u svom sadržaju. Čisto, dijalektičko kretanje pojmova, koje se na taj način postiže, pretpostavlja da su iz sadržaja pojmova uklonjene slučajnosti, nebitne za datu odredbu ili odnos koji se misleno odražava u datom pojma. U tome je smisao postupka *apstrahovanja* kao momenta u dijalektičkom razvijanju sadržine neke nauke.

Ali, već smo videli da se pravi naučni metod sastoji u takvom dovođenju apstraktnih pojmova u vezi u kojem se postiže njihovo logičko, dijalektičko kretanje, koje, idući od ovih prostih, apstraktnih odredbi ka složenim kategorijama, na način i redosledom kojim je tekao realni proces proizvodnje društvenog bića, reprodukuje konkretno (kao konkretne posebnosti i pojedinačnosti kojima je obuhvaćena celina) putem mišljenja. Pravi naučni, teorijski metod jeste

³ F. Engels, recenzija »Priloga kritici političke ekonomije K. Marksa«, op. cit., str. 252.

upravo takvo razvijanje mišljenja koje polazi od apstraktnih, opštih odredbi izvedenih analitičkim raščlanjavanjem zamišljenog konkretnog (u stvari apstraktnog totaliteta) ka sve složenijim i konkretnijim kategorijama i odnosima, sve dok se mišljenjem ne reprodukuje i, na taj način, kao duhovno konkretno, prisvoji naučno saznata konkretna celokupnost društvenog bića. Na taj način, ovaj drugi, dijalektički (logički) operativni oblik Marksova metoda, ima karakter postepene *konkretizacije*.

Teorijskim postupkom apstrahovanja dobijeni »čisti«⁴ pojmovi, uključujući najelementarnije odredbe društvenog bića koje u mislima izražavaju stvarnu polaznu tačku istorijskog razvitka, u daljem kretanju toka misli dovode se u međusobni dijalektički odnos *odražavanja*, reflektovanja ili uzajamnog posredovanja (obostrane zavisnosti, identiteta i suprotnosti). Na taj način, logično se razvija mislena konkretnost, u mislima, teorijski, naučno se proizvodi mislena celina društvenog bića sa svim svojim zakonitim, nužnim vezama i odnosima, kao i sam proces dijalektičkog posredovanja, nastajanja i nestajanja, preobražaja tog bića. Drugim rečima, ova kretanja mišljenja, koje u subjektivno dijalektičkom obliku proizvodi svest, i u isto vreme ga na naučni način (naučnim metodom) prisvaja dovode do daljeg razvoja naučnog metoda.⁴ Za razliku od drugih metoda saznanja, naučni metod odražava, »u apstraktnoj i teorijski konzekventnoj formi, istorijski proces«, dajući ne neposredan, čulni, psihološki obojen, nego dijalektički »korigovan odraz, korigovan po zakonima koje pruža sam istorijski proces«. Pri tome, svaki moment kretanja, svaka teorijska kategorija, može da se posmatra na razvojnoj tački njene pune zrelosti⁵.

Dijalektički proces odražavanja (refleksijskog određivanja-definisanja) pojmova Marks s osobitom jasnoćom primenjuje u razvijanju odredbi apstraktnog opšteg odnosa proizvodnje i njenih momenta, kao i u dijalektičkoj analizi robe, odnosno novca, prilikom razvijanja prelaza na složenije ekonomske kategorije unutrašnje strukture (kapital, zemljišna renta, najamnina) i spoljašnje organizacije buržoaske ekonomije (država, međunarodni ekonomski odnos, svetsko tržište). Stoga ovde dajemo samo skicu tog dijalektičkog procesa posredovanja (proizvodnje, razvijanja) između različitih stepena razvoja društvenog bića, koji su uvek izraženi kao određeni društveni *odnos*.

Polazna tačka razvijanja ekonomskih kategorija uvek je određeni, najprostiji ekonomski odnos koji se istorijski, faktički može utvrditi. U primeru Marksove ekonomske analize buržoaskog društva to je *roba*, kao najelementarniji ekonomski odnos tog društva. (Trebalo

⁴ Osim naučnog načina, svest se javlja i kao proizvod glave koja misli na druge načine. Umetnički, religiozni i praktičnoduhovni (ideološki u užem smislu) metodi takođe »proizvode«⁴ svest kao subjektivni odraz društvenog bića. Razume se, naučni metod je najtačniji. Vidi: K. Marks, »Prilog kritici političke ekonomije«, str. 229.

⁵ F. Engels, Recenzija »Priloga kritici političke ekonomije K. Marksa«, Op. cit., str. 254.

imati u vidu da je reč o robi na stepenu njene pune zrelosti, u odnosima razvijenog buržoaskog, tj. kapitalističkog društva, a ne o robi kao odnosu razmene između primitivnih prazajednica, gde se roba kao ekonomska kategorija tek rađa.)

Ovaj prvi, početni — u logičkom i istorijskom pogledu — odnos povrgava se dijalektičkoj analizi. Već sama činjenica što je reč o odnosu zahteva da utvrdimo postojanje momenata (odredbi) koji se *odnose* jedan prema drugom. Drugi korak analize sastoji se u zasebnom, *izolovanom ispitivanju* obe izdvojene strane (ili aspekta) jedinstvenog odnosa. (Ukoliko prethodno nije logički ispravno izvršeno apstrahovanje čistog pojma, na ovom koraku analize već se javljaju teškoće.) Treći korak, koji se nužno postavlja u toku razmišljanja jeste povratak na pretpostavku da oba izolovano ispitana aspekta predstavljaju ono što u suštini jesu samo u okviru svog određenog odnosa. To znači da je osnov njihove egzistencije kao zasebnosti u tome što se na neki način uzajamno odnose ili proizvode.

Ispitivanje načina tog odnošenja najstroženiji je momenat u dijalektičkom razvijanju ideja. Ovi odnosi mogu biti odnosi identiteta ili neposrednog jedinstva ($A = A$), što znači samo toliko da između njih nema realnog, spoljašnjeg dejstva. Ovaj odnos može biti odnos suprotnosti, negacije ($A = \text{ne } A$), tj. dejstvo dve strane u odnosu može težiti uzajamnom ukidanju, s tim što to ukidanje, imajući u vidu da su oba aspekta samo dve strane istog, neraskidivog odnosa, da ti aspekti postoje na osnovu svog uzajamnog dejstva ili proizvođenja, nužno znači negaciju oba aspekta ili ukidanje odnosa kao takvog. Iz toga vidimo da uzajamno dejstvo ili kretanje protivrečnosti aspekata dovedenih u uzajamni odnos nije ništa drugo nego njihovo međusobno proizvođenje kao protivrečnosti, da sam taj odnos nije ništa drugo nego kretanje protivrečnosti koje traže rešenje, tj. teže svom identitetu. (Neposredni identitet kao rešenje protivrečnosti bio bi isto što i neposredna negacija odnosa kao takvog, jer neposredno jedinstvo znači mirovanje, prestanak kako objektivnog kretanja — smrt bića, tako i subjektivnog kretanja misli. Okretanje misli u zatvorenom krugu identiteta ili, tzv. tautološko određivanje ili definisanje, ne vodi naučnom, dijalektičkom odražavanju i saznavanju sveta.)

Dalji korak dijalektičke analize predstavlja istraživanje — koje se uvek oslanja na istorijske činjenice — uzajamnog dejstva dvaju strana datog društvenog odnosa, istraživanje stvarnog društvenog procesa koji se bilo kada zaista vršio ili se još vrši. Pri tome uvek nalazimo realne oblike u kojima protivrečnosti posmatranog odnosa uopšte mogu da međusobno deluju a da se uzajamno ne unište (onemogućće). Ispitujemo, dakle, kako su se dejstva suprotnih ili međusobno zavisnih (polarnih) strana u praksi razvijala (kakve praktične oblike su dobijala) i kakav su novi oblik svog praktičnog dejstva istorijski stvorila. (Taj novi realni oblik odnosa uvek je jedan od niza oblika koji su praktično odgovarali određenim materijalnim

istorijskim osobenostima ili razvojnim stepenima obe strane, na kojima se odnos zasniva.)

Analizom različitih načina (ili oblika) rešavanja protivrečnih dejstava dvaju strana u datom odnosu, dolazimo do otkrića onog oblika (načina) dejstva u kojem obe strane nalaze šire područje za svoju realizaciju. Dijalektički posmatrano, ovaj novi odnos je jedinstvo suprotnosti ($A = A$ i ne A) u kojem su istovremeno očuvane i ukinute, tj. prevaziđene protivrečnosti prvog, prostijeg odnosa. Takav način uzajamnog dejstva ustaljuje se i dobija karakter novog odnosa, kao rešenja protivrečnosti karakterističnih za stari odnos. Uopšte, kako Marks zaključuje, novi istorijski oblik ili nova ekonomska kategorija samo je novi oblik kretanja protivrečnosti, u kojima one mogu celovitije, u obuhvatnijim sferama društvenog bića, da se kreću.

Dalja istorijsko-dijalektička analiza se odvija u opštim crtama na isti način, s tim što istraživanje uzima za početnu tačku novi društveni odnos, dijalektički razvijajući dve suprotne strane tog novog, višeg odnosa.

Ocenjujući Marksov istorijsko-dijalektički metod primenjen na teorijsko razvijanje buržoaskog ekonomskog sistema, Engels nalazi da je tu dijalektički metod uspostavljen u prostom i lako shvatljivom obliku. Ali, čak i u redovima marksističkih političkih ekonomista, ta Engelsova ocena nije postala podstrek za operacionalizaciju Marksova metoda. Naprotiv. Čak i marksistički pravac u ekonomskoj nauci zahvaćen je postojećim tendencijama metafizičkog pozitivizma, koji, u obliku dogmatizma, Marksov metod pretvara u misaono jalov spisak »crta« i »principa«, pogodnih jedino za apstraktnu epistemološku spekulaciju.

Pisci udžbenikâ političke ekonomije obično odaju »dužno poštovanje« Marksovom metodu navodeći u uvodnom delu svojih literarnih tvorevina njegov dijalektički karakter, ali ne uspostavljajući u samom razvijanju sadržine ove nauke nikakav logički odnos prema tom metodu.

Dr. ALEKSANDAR RAIČ, Novi Sad

MARX'S HISTORICAL DIALECTICAL METHOD OF DEVELOPING OF POLITICAL ECONOMY

Summary

Development of marxian political economy of the socialist society is in the stage marked by »construction of a system«. That is at the same time the stage of critical negation of dogmatism, which was distinct in the first

historical stage of development of this science, which has as the main feature — a standpoint of abstract totality e.i. of one, general, universal form of the socialist society. In that respect is not only resemblance with the stage of explanation of Ricard's school, but also legal characteristic of the contemporary stage of the theoretical explanation of dogmatic political economy of socialism. Because of that Marx's historical dialectical method of development of political economy — realized especially through his literary-critical analysis of explanation of Ricard's school — nowadays gained special methodological-critical value.

Preceding from the standpoint expressed above, the author is developing Engels's explanation of Marx's method of criticism and scientific construction of political economy of modern society, presenting his view on features and scientific role of two operative forms of Marx's historical-dialectical method. The author is concluding that without applying of historical, literary-critical as well as theoretically-dialectical form of Marx's method, transition on the second development stage of the marxian political economy socialism (which standpoint is reality or a great number of forms of socialism dialectic relations of which form concrete totality of contemporary global bourgeois society) scientifically can not be realized.

Д-р АЛЕКСАНДАР РАИЧ, Нови Сад

ИСТОРИЧЕСКО-ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ МЕТОД МАРКСА В РАЗВИТИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИИ

Резюме

Развитие марксистской политической экономики социалистического общества теперь находится на этапе характеризуемым „Строительством системы”. Это одновременно является этапом критического отрицания догматизма, который особенно выражался в первом историческом этапе развития этой науки, основной характеристикой которой являлась позиция всеобщей абстракции, т.е. одного общего, универсального вида социалистического общества. В том не только сходство с этапом разъединения учения Рикардо, но и законная характеристика современного этапа теоретического разъединения догматической политической экономики социализма. Поэтому историческо-диалектический метод Маркса в развитии политической экономики, осуществляемый особенно через его литературно-критические анализы разъединения учения Рикардо — сегодня приобретает особенную методологическо-критическую ценность.

Анализируя вышеуказанную позицию автор развивает точку зрения Энгельса о методе критики и научном строительстве политэкономии

Маркса в современном обществе, пытаюсь пояснить, с своей точки зрения, характеристики и научную роль двух оперативных видов историческо-диалектического метода Маркса. Автор делает вывод состоявшийся в том, что без применения как исторического, литературно-критического, так и теоретическо-диалектического оперативного вида метода Маркса, переход на второй этап развития марксистской политэкономии социализма (чья позиция в том, что реальность такая, что существует немало видов социализма диалектические отношения которых образуют существование современного всеобщего гражданского общества) научно невозможно осуществить.